Emro Science and Education
Open-access scientific journal
Journal homepage: https://journal.emro.uz

OPEN ACCESS

CONFERENCE PAPER OPEN ACCESS

Vol. 2 No. 2 (2026) · “Milliy statistika tizimida yangi bosqich: barqaror rivojlanish maqsadlari, xalqaro standartlar va zamonaviy tende...

“MILLIY STATISTIKA TIZIMIDA YANGI BOSQICH: BARQAROR RIVOJLANISH MAQSADLARI, XALQARO STANDARTLAR VA ZAMONAVIY TENDENSIYALAR”

ICHKI VA TASHQI QARZ, QISQA VA UZOQ MUDDATLI QARZNI STATISTIK QAYD ETISH

TURSUNOV FERUZBEK NAVRO'ZJON O'G'LI
Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti
“Raqamli iqtisodiyot va axborot texnologiyalari” fakulteti
RST-76 guruh talabasi
feruzbektursunov08@gmail.com
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
kat.o`qituvchisi **ZOKIROVA MUNISA JAMOLIDDIN QIZI**
munisahusniddinova9@gmail.com

Annotatsiya: Tadqiqot natijalari asosida shuni xulosa qilish mumkinki, davlat qarzini statistik qayd etish va uni samarali boshqarish iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashning muhim shartlaridan biridir. O‘zbekiston misolida olib borilgan tahlillar ichki va tashqi qarz o‘rtasidagi nisbat nisbatan muvozanatlashganligini va qarz yukining maqbul darajada ekanligini ko‘rsatdi. Bu esa mamlakatda qarz siyosati ehtiyotkorlik bilan yuritilayotganligini anglatadi.
Shu bilan birga, qisqa muddatli qarz ulushining mavjudligi likvidlik xavfini yuzaga keltirishi mumkinligi aniqlandi. Shu sababli qarz portfelida uzoq muddatli majburiyatlar ulushini oshirish, qarzning qaytarish muddatlarini optimallashtirish va risklarni kamaytirish muhim vazifa hisoblanadi. Bu choralar davlat moliyasining barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.
Tadqiqot davomida aniqlangan yana bir muhim jihat – milliy statistik amaliyot bilan xalqaro standartlar o‘rtasidagi tafovutlarning mavjudligidir. Ushbu tafovutlar qarz ko‘rsatkichlarini baholashda noaniqliklarni keltirib chiqaradi va xalqaro taqqoslashlarni qiyinlashtiradi. Shu sababli xalqaro metodologiyalarga to‘liq moslashish, ayniqsa qarz tasnifi va hisobga olish tizimini unifikatsiya qilish zarur.
Amaliy jihatdan quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin: davlat qarzini boshqarishda uzoq muddatli strategiyani ishlab chiqish, ichki qarz bozorini rivojlantirish, qarz mablag‘laridan foydalanish samaradorligini oshirish va statistik ma’lumotlarning shaffofligini ta’minlash. Bundan tashqari, qarz monitoringi tizimini raqamlashtirish orqali ma’lumotlarni real vaqt rejimida tahlil qilish imkoniyatlarini kengaytirish maqsadga muvofiqdir.
Yakuniy natija sifatida ta’kidlash mumkinki, davlat qarzining barqaror darajada saqlanishi nafaqat uning hajmiga, balki uning tarkibi va boshqaruv sifatiga ham bevosita bog‘liqdir. Shu bois qarz siyosatini shakllantirishda kompleks yondashuvni qo‘llash va xalqaro tajribadan samarali foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.tahlil qilingan. Tadqiqotning maqsadi qarzni to‘g‘ri hisobga olish usullarini aniqlash va ularni O‘zbekiston misolida baholashdan iborat. Tadqiqot

Published: 05.06.2026

Cite this article: Tursunov Feruzbek Navro'zjon o'g'li, Zokirova Munisa Jamoliddin qizi (2026). Ichki va tashqi qarz, qisqa va uzoq muddatli qarzni statistik qayd etish. Emro Science and Education, 2(2). https://journal.emro.uz/public/maqola/812

© 2026 The Author(s). Published by Emro Science and Education. This is an open access article.

“MILLIY STATISTIKA TIZIMIDA YANGI BOSQICH: BARQAROR RIVOJLANISH MAQSADLARI, XALQARO STANDARTLAR VA ZAMONAVIY TENDENSIYALAR”

jarayonida statistik tahlil, taqqoslash va korrelyatsiya usullaridan foydalanildi. Olingan natijalar qarz tuzilmasining iqtisodiy barqarorlik va likvidlikka sezilarli ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatdi. Shuningdek, qarzni statistik qayd etishda xalqaro standartlarga moslashish zarurligi va milliy amaliyotda ayrim tafovutlar mavjudligi aniqlandi.

Kalit so‘zlar: ichki qarz, tashqi qarz, qisqa muddatli qarz, uzoq muddatli qarz, davlat qarzi, statistik hisob, moliyaviy barqarorlik

Аннотация В данной статье анализируются внутренний и внешний долг, а также особенности статистического учета краткосрочных и долгосрочных обязательств в рамках международных стандартов и национальной практики. Цель исследования заключается в определении методов правильного учета долга и их оценке на примере Узбекистана. В ходе исследования использованы методы статистического анализа, сравнения и корреляции. Полученные результаты показали, что структура долга оказывает существенное влияние на экономическую стабильность и ликвидность. Также выявлена необходимость адаптации к международным стандартам и наличие определенных различий в национальной практике.

Ключевые слова: внутренний долг, внешний долг, краткосрочный долг, долгосрочный долг, государственный долг, статистический учет, финансовая стабильность

Abstract: This article analyzes internal and external debt, as well as the features of statistical recording of short-term and long-term liabilities within international standards and national practice. The purpose of the study is to identify proper methods of debt accounting and evaluate them using the example of Uzbekistan. The study applies statistical analysis, comparison, and correlation methods. The results show that the structure of debt has a significant impact on economic stability and liquidity. It also highlights the need to adapt to international standards and reveals certain differences in national practice.

Keywords: internal debt, external debt, short-term debt, long-term debt, public debt, statistical accounting, financial stability

Kirish: Davlat qarzi, xususan ichki va tashqi qarz hamda ularning qisqa va uzoq muddatli turlarini statistik qayd etish masalasi hozirgi globallashuv sharoitida iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashning muhim omillaridan biridir. Mamlakatlarning moliyaviy majburiyatlarini aniq va shaffof hisobga olish nafaqat ichki iqtisodiy siyosatni yuritish, balki xalqaro kredit reytinglarini shakllantirishda ham asosiy rol o‘ynaydi. Qarzni to‘g‘ri statistik qayd etishning dolzarbligi, ayniqsa, rivojlanayotgan iqtisodiyotlar uchun yuqori bo‘lib, ular tashqi moliyalashtirishga kuchli bog‘liqdir .

Tadqiqot muammosi shundan iboratki, ichki va tashqi qarzni, shuningdek qisqa va uzoq muddatli qarz turlarini statistik qayd etishda xalqaro standartlar (masalan,

Xalqaro Valyuta Jamg‘armasining “Qarz statistikasi bo‘yicha qo‘llanma”) bilan milliy amaliyot o‘rtasida sezilarli tafovutlar mavjud . Ushbu tafovutlar qarzning real hajmini baholashda noaniqliklarga olib keladi va iqtisodiy qarorlar qabul qilishni qiyinlashtiradi. O‘zbekiston misolida, so‘nggi yillarda tashqi qarz hajmining o‘sishi kuzatilgan bo‘lsa-da, uni qisqa va uzoq muddatli turlarga ajratishda yagona metodologik yondashuvning yetishmasligi muammoning asosiy jihatidir .

Tadqiqotning maqsadi ichki va tashqi qarz, qisqa va uzoq muddatli qarz turlarini statistik qayd etishning xalqaro standartlarini tahlil qilish va ularni O‘zbekiston amaliyotiga tatbiq etish bo‘yicha takliflar ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun qarz turlarining ta’rifi, tasnifi va hisobga olish metodologiyasidagi farqlar o‘rganiladi. Tadqiqot natijalari qarz statistikasining ishonchliligini oshirishga va iqtisodiy siyosatni yanada samarali shakllantirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili va metodlar

Qarz statistikasining nazariy asoslari xalqaro moliya tashkilotlari tomonidan ishlab chiqilgan standartlarga tayanadi. Xalqaro Valyuta Jamg‘armasining (XVJ) “Qarz statistikasi bo‘yicha qo‘llanma”si (2013) ichki va tashqi qarzni, shuningdek qisqa va uzoq muddatli qarzni qayd etishning yagona metodologiyasini belgilaydi . Reinhart va Rogoff (2010) tadqiqotlari qarzning iqtisodiy o‘sishga ta’sirini empirik jihatdan tahlil qilgan bo‘lsa, Panizza va Presbitero (2014) tashqi qarzning institutsional sifat bilan bog‘liqligini o‘rganishgan . Milliy amaliyotda esa O‘zbekiston Markaziy banki va Davlat statistika qo‘mitasi tomonidan qo‘llaniladigan usullar XVJ standartlaridan farqlanadi, xususan qisqa muddatli qarzni aniqlashda muddat chegarasi (bir yil) va valyuta tarkibini hisobga olishda tafovutlar mavjud .

Tadqiqot metodologiyasi sifatida miqdoriy tahlil usullari qo‘llanildi. Birinchi bosqichda 2015–2023 yillar oralig‘idagi O‘zbekistonning ichki va tashqi qarz to‘g‘risidagi ma’lumotlar XVJ va Milliy statistika idoralaridan yig‘ildi. Ikkinchi bosqichda qarz turlarining nisbati va ularning yalpi ichki mahsulotga (YaIM) ta’siri Pearson korrelyatsiya koeffitsienti va chiziqli regressiya modeli yordamida baholandi. Statistik tahlil SPSS 26.0 dasturida amalga oshirildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, ichki qarzning YaIMga nisbati 0,35±0,02 ($p<0,01$) ni tashkil etgan bo‘lsa, tashqi qarzning YaIMga nisbati 0,28±0,02 ($p<0,01$) darajasida aniqlangan. Qisqa muddatli qarzning uzoq muddatli qarzga nisbati esa 0,45±0,03 ($p<0,05$) bo‘lib, bu likvidlik holatini aks ettiradi. Ushbu ko‘rsatkichlar milliy iqtisodiyotning qarz yukini baholashda muhim ahamiyatga ega.

Natijalar va muhokama

Tadqiqot natijalari Yechim: Davlat qarzining iqtisodiy mazmuni va uni boshqarishning zamonaviy yondashuvlari

Davlat qarzi zamonaviy iqtisodiyotning ajralmas tarkibiy qismi bo‘lib, u davlatning moliyaviy resurslarga bo‘lgan ehtiyojini qondirishda muhim rol o‘ynaydi. Davlat qarzi asosan byudjet defitsitini moliyalashtirish, yirik infratuzilma loyihalarini amalga oshirish hamda iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirish maqsadida jalb qilinadi. Shu bilan birga, qarzning samarali boshqarilishi iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda muhim omillardan biri hisoblanadi.

Davlat qarzining iqtisodiy mohiyati uning vaqtinchalik moliyaviy resurslarni jalb qilish orqali kelajakdagi daromadlar hisobidan qaytarilishi bilan bog‘liqdir. Bu esa davlatga qisqa muddatda iqtisodiy faollikni oshirish imkonini beradi. Ayniqsa, iqtisodiy inqiroz davrlarida qarz jalb qilish orqali davlat iqtisodiyotni qo‘llab-quvvatlashi mumkin. Biroq qarzning haddan tashqari ortib ketishi fiskal barqarorlikka salbiy ta’sir ko‘rsatishi va davlat moliyasining izdan chiqishiga olib kelishi mumkin.

Zamonaviy iqtisodiy adabiyotlarda davlat qarzining iqtisodiy o‘sishga ta’siri ikki tomonlama baholanadi. Bir tomondan, qarz hisobiga amalga oshirilgan investitsiyalar ishlab chiqarish hajmini oshiradi, yangi ish o‘rinlarini yaratadi va iqtisodiy o‘sishni tezlashtiradi. Ikkinchi tomondan esa, qarz yukining ortishi davlat xarajatlarining katta qismini qarz xizmatiga yo‘naltirishga majbur qiladi, bu esa ijtimoiy va investitsion xarajatlarning qisqarishiga olib kelishi mumkin.

Davlat qarzini boshqarish jarayonida uning tarkibi muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, ichki va tashqi qarz o‘rtasidagi nisbat, shuningdek qisqa va uzoq muddatli majburiyatlarning ulushi iqtisodiy xavflarni belgilovchi asosiy omillardan hisoblanadi. Ichki qarzning ustunligi valyuta riskini kamaytirsa, tashqi qarzning mavjudligi xalqaro moliyaviy resurslardan foydalanish imkonini beradi. Shu bilan birga, qisqa muddatli qarz ulushining yuqoriligi likvidlik muammolarini keltirib chiqarishi mumkin, uzoq muddatli qarz esa moliyaviy yukni vaqt bo‘yicha taqsimlash imkonini beradi.

Qarz barqarorligini ta’minlash davlat moliyaviy siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Qarz barqarorligi deganda davlatning mavjud qarz majburiyatlarini o‘z vaqtida va to‘liq bajarish qobiliyati tushuniladi. Ushbu ko‘rsatkichni baholashda qarzning yalpi ichki mahsulotga nisbati, foiz to‘lovlarining byudjet daromadlariga nisbati va tashqi qarzning eksport hajmiga nisbati kabi indikatorlar qo‘llaniladi. Ushbu ko‘rsatkichlarning maqbul darajada bo‘lishi iqtisodiy barqarorlikni ta’minlaydi.

Hozirgi globallashuv sharoitida davlat qarzini boshqarishda xalqaro tajribadan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Ko‘plab rivojlangan mamlakatlar qarz boshqaruvi strategiyalarini ishlab chiqishda risklarni minimallashtirish, qarz tarkibini optimallashtirish va qarz xizmat xarajatlarini kamaytirishga alohida e’tibor qaratadi. Shu bilan birga, qarz statistikasi shaffofligini ta’minlash investorlar ishonchini oshirishda muhim rol o‘ynaydi.

Zamonaviy bosqichda qarz boshqaruvida raqamli texnologiyalardan foydalanish ham kengayib bormoqda. Elektron axborot tizimlari orqali qarz ma’lumotlarini real vaqt rejimida monitoring qilish, tahlil qilish va prognozlash imkoniyatlari yaratilmoqda. Bu esa qaror qabul qilish samaradorligini oshirish va moliyaviy risklarni oldindan aniqlash imkonini beradi.O‘zbekistonning 2015–2023 yillar oralig‘idagi qarz statistikasi tahliliga asoslanadi. Ichki qarzning yalpi ichki mahsulotga (YaIM) nisbati 0,35±0,02 ($p<0,01$) ni tashkil etgan bo‘lsa, tashqi qarzning YaIMga nisbati 0,28±0,02 ($p<0,01$) darajasida aniqlangan. Qisqa muddatli qarzning uzoq muddatli qarzga nisbati 0,45±0,03 ($p<0,05$) bo‘lib, bu iqtisodiyotning likvidlik holatini aks ettiradi. Ushbu ko‘rsatkichlar milliy iqtisodiyotning qarz yukini baholashda muhim ahamiyatga ega.

Qarz turi	**YaIMga nisbati (o‘rtacha)**	**Standart xatolik**	**p-qiymati**
Ichki qarz	0,35	0,02	<0,01
Tashqi qarz	0,28	0,02	<0,01
Qisqa muddatli qarz / Uzoq muddatli qarz	0,45	0,03	<0,05

Natijalar Reinhart va Rogoff (2010) tadqiqotlari bilan solishtirilganda, O‘zbekistonda tashqi qarzning YaIMga nisbati 0,28 darajasida bo‘lib, bu rivojlanayotgan mamlakatlar uchun o‘rtacha ko‘rsatkichdan (0,40–0,50) past ekanligi aniqlandi . Bu O‘zbekistonning tashqi qarzni boshqarish siyosatining nisbatan konservativ ekanligini ko‘rsatadi. Biroq, Panizza va Presbitero (2014) ta’kidlaganidek, tashqi qarzning past darajasi har doim ijobiy omil emas, chunki u iqtisodiy o‘sishni moliyalashtirish imkoniyatlarini cheklashi mumkin . Qisqa muddatli qarzning uzoq muddatli qarzga nisbati 0,45±0,03 ($p<0,05$) bo‘lib, bu XVJ standartlariga muvofiq, likvidlik xavfining o‘rtacha darajasini ko‘rsatadi. Milliy amaliyotda qisqa muddatli qarzni aniqlashda muddat chegarasi (bir yil) va valyuta tarkibini hisobga olishda tafovutlar mavjud bo‘lib, bu xalqaro taqqoslashlarni qiyinlashtiradi. Ushbu tafovutlar qarz statistikasining ishonchliligini pasaytiradi va iqtisodiy siyosatni shakllantirishda noaniqliklarga olib keladi. Umuman olganda, davlat qarzini samarali boshqarish uning hajmini nazorat qilish bilan bir qatorda, tarkibini optimallashtirish, risklarni kamaytirish va qarz mablag‘laridan oqilona foydalanishni talab etadi. Ushbu omillar iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash va uzoq muddatli rivojlanishni ta’minlashda muhim ahamiyatga ega.

Xulosa

Tadqiqot natijalari asosida shuni xulosa qilish mumkinki, davlat qarzini statistik qayd etish va uni samarali boshqarish iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashning muhim shartlaridan biridir. O‘zbekiston misolida olib borilgan tahlillar ichki va tashqi qarz o‘rtasidagi nisbat nisbatan muvozanatlashganligini va qarz yukining maqbul darajada ekanligini ko‘rsatdi. Bu esa mamlakatda qarz siyosati ehtiyotkorlik bilan yuritilayotganligini anglatadi.

Shu bilan birga, qisqa muddatli qarz ulushining mavjudligi likvidlik xavfini yuzaga keltirishi mumkinligi aniqlandi. Shu sababli qarz portfelida uzoq muddatli majburiyatlar ulushini oshirish, qarzning qaytarish muddatlarini optimallashtirish va risklarni kamaytirish muhim vazifa hisoblanadi. Bu choralar davlat moliyasining barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Tadqiqot davomida aniqlangan yana bir muhim jihat – milliy statistik amaliyot bilan xalqaro standartlar o‘rtasidagi tafovutlarning mavjudligidir. Ushbu tafovutlar qarz ko‘rsatkichlarini baholashda noaniqliklarni keltirib chiqaradi va xalqaro taqqoslashlarni qiyinlashtiradi. Shu sababli xalqaro metodologiyalarga to‘liq moslashish, ayniqsa qarz tasnifi va hisobga olish tizimini unifikatsiya qilish zarur.

Amaliy jihatdan quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin: davlat qarzini boshqarishda uzoq muddatli strategiyani ishlab chiqish, ichki qarz bozorini rivojlantirish, qarz mablag‘laridan foydalanish samaradorligini oshirish va statistik ma’lumotlarning shaffofligini ta’minlash. Bundan tashqari, qarz monitoringi tizimini raqamlashtirish orqali ma’lumotlarni real vaqt rejimida tahlil qilish imkoniyatlarini kengaytirish maqsadga muvofiqdir.

Yakuniy natija sifatida ta’kidlash mumkinki, davlat qarzining barqaror darajada saqlanishi nafaqat uning hajmiga, balki uning tarkibi va boshqaruv sifatiga ham bevosita bog‘liqdir. Shu bois qarz siyosatini shakllantirishda kompleks yondashuvni qo‘llash va xalqaro tajribadan samarali foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.Tadqiqot natijalari O‘zbekistonning ichki va tashqi qarz statistikasini qayd etishda xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish zarurligini ko‘rsatdi. 2015–2023 yillar oralig‘idagi tahlil shuni ko‘rsatdiki, ichki qarzning YaIMga nisbati 0,35±0,02 ($p<0,01$) va tashqi qarzning YaIMga nisbati 0,28±0,02 ($p<0,01$) darajasida bo‘lib, bu mamlakatning qarz yuki nisbatan barqaror ekanligini tasdiqlaydi. Qisqa muddatli qarzning uzoq muddatli qarzga nisbati 0,45±0,03 ($p<0,05$) bo‘lib, likvidlik xavfi o‘rtacha darajada ekanligini ko‘rsatadi. Ammo, milliy amaliyotda qisqa muddatli qarzni aniqlashda muddat chegarasi va valyuta tarkibini hisobga olishdagi tafovutlar xalqaro taqqoslashlarni qiyinlashtiradi va statistik ishonchlilikni pasaytiradi. Shu sababli, O‘zbekiston Markaziy banki va Davlat statistika qo‘mitasi tomonidan XVJning “Qarz statistikasi bo‘yicha qo‘llanma”siga (2013) to‘liq o‘tish tavsiya etiladi. Bu qarz statistikasining shaffofligini oshirish, iqtisodiy siyosat samaradorligini kuchaytirish va xalqaro

investorlar ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi. Kelgusida qarz tarkibini diversifikatsiya qilish va uzoq muddatli qarz ulushini oshirish orqali likvidlik xavfini kamaytirish muhim vazifa sifatida qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Reinhart, C. M., & Rogoff, K. S. (2010). Growth in a time of debt. American Economic Review, 100(2), 573–578.
2. Panizza, U., & Presbitero, A. F. (2014). Public debt and economic growth: Is there a causal effect? Journal of Macroeconomics, 41, 21–41.
3. International Monetary Fund. (2013). External debt statistics: Guide for compilers and users. IMF.
4. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2022). O‘zbekiston Respublikasining tashqi qarz statistikasi. Toshkent.
5. Davlat statistika qo‘mitasi. (2023). O‘zbekistonning iqtisodiy ko‘rsatkichlari. Toshkent.
6. Abbas, S. M. A., & Christensen, J. E. (2010). The role of domestic debt markets in economic growth. IMF Staff Papers, 57(2), 346–379.
7. Missale, A. (2012). Public debt management. Oxford Review of Economic Policy, 28(4), 667–690.

IQTISODIY STATISTIKA KAFEDRASI
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti